

Bronisław Chybowski, Jerzy Romanowicz

Konspiracyjna Marynarka Wojenna w świetle relacji kmdr. ppor. Bronisława Chybowskiego

Przegląd Historyczno-Wojskowy 16 (67)/1 (251), 144-157

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONSPIRACYJNA MARYNARKA WOJENNA W ŚWIETLE RELACJI KMDR. PPOR. BRONISŁAWA CHYBOWSKIEGO

W kręgu zainteresowania dowództwa Armii Krajowej i Delegatury Rządu RP na Kraj znajdowała się także problematyka morska. Utworzenie kadrowego zgrupowania Marynarki Wojennej było zasługą nielicznej grupy oficerów, którzy pozostali w kraju po zakończeniu działań wojennych w październiku 1939 r. lub powrócili do okupowanej Warszawy, unikając w różny sposób niewoli czy internowania. Należeli do nich pracownicy Kierownictwa Marynarki Wojennej (KMW), oficerowie przeniesieni w stan spoczynku lub emerytowani. Niektórzy z nich od początku okupacji utrzymywali ze sobą ściśle kontakty, a wielu włączyło się do działalności podziemnej. 1 września 1941 r. z inicjatywy kmdr. ppor. Antoniego Gnieweckiego¹ została utworzona konspiracyjna organizacja Marynarki Wojennej pod kryptonimem „Alfa”. Organizacja, która skupiała wojskowych wywodzących się ze środowiska Związku Oficerów Rezerwy, weszła w skład Związku Walki Zbrojnej. Po wcieleniu jej z dniem 20 marca 1942 r.² do Armii Krajowej została podporządkowana komendantowi Obszaru nr V – Zachód i jako Wydział Marynarki Wojennej (kolejne kryptonimy: „Alfa”, od czerwca 1944 r. – „Ostryga”) wchodziła w skład Oddziału III (operacyjno-wyszkoleniowego) i w ramach Wydziału Broni Głównych stanowiła organ pracy szefa operacji Komendy Głównej AK. Kierownikiem Wydziału Marynarki Wojennej, czyli komendantem „Alfy” był wspomniany kmdr ppor. Gniewecki „Witold”. Podlegał on komendantowi Obszaru Zachodniego (podległość ta nie była stała) i jednocześnie był doradcą do spraw morskich Komendanta Głównego AK³.

¹ Awans na komandora porucznika otrzymał 11 XI 1942 r. (L.dz. 65/BP). Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej – BUiAD IPN), Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (dalej – MBP), 1558/73, Dziennik Zarządzeń Komendanta „Alfy” nr 5, z 18 III 1943 r.; W. Bublewski, *Antoni Gniewecki – komendant „Alfy”*, „Przegląd Morski” 1989, nr 4, s. 112.

² W niektórych dokumentach Armii Krajowej podaje się 1 IV 1942 r. jako datę włączenia „Alfy” do AK. Tymczasem miało to miejsce 20 III 1942 r., 1 IV 1942 r. zaś zakończono ostatecznie proces podporządkowania Wydziału Marynarki Siłom Zbrojnym w Kraju. BUiAD IPN, 1558/73, Dziennik Zarządzeń Komendanta „Alfy” nr 2, z 16 VII 1942 r.

³ Studium Polski Podziemnej w Londynie (dalej – SPP), Oddział VI Sztabu Naczelnego Wodza (dalej – O. VI), Kierownictwo Marynarki Wojennej i sprawy morskie, 2.6, Wyciąg z meldunku organizacyjnego nr 170 „Alfa” – „203” [kryptonim Wydziału Marynarki Wojennej], z 20 XII 1942 r.; B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, *Wydział Marynarki Wojennej „Alfa” Komendy Głównej Armii Krajowej*, Toruń 2001, s. 49.

„Alfa” zajmowała się całością spraw organizacyjnych, szkoleniowych, zaopatrzenia i mobilizacyjnych w odniesieniu do marynarki⁴. Jej główne cele i zadania przedstawił kmdr ppor. Gniewecki w dokumencie „Ramowa organizacja »Alfy«”. Jak wynika z tego dokumentu, „Alfa” miała sformować i rozwijać skadrowane jednostki, tj. zawiązki mobilizacyjne składające się z: władz centralnych, oddziałów liniowych i pozaliniowych, służb oraz zakładów i instytucji Marynarki Wojennej.

Jednostki te po przeprowadzeniu mobilizacji miały wykonać zlecone im zadania, wynikające z zarządzeń Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju, oraz zapewnić jak najsprawniejsze objęcie dowództwa i kierownictwa nad sprawami morskimi przez polską admiralicję z chwilą przybycia jej z zagranicy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto „Alfa” miała przygotować militaryzację głównych ośrodków marynarki handlowej i żegluga śródlądowej⁵. Z czasem skupiała nie tylko oficerów, podoficerów i marynarzy, lecz także innych ludzi morza niezwiązanych z Marynarką Wojenną – fachowców cywilnych, oficerów i marynarzy Marynarki Handlowej oraz specjalistów różnych dziedzin gospodarki morskiej, a także młodzież żeglarską, w tym członków harcerskich drużyn żeglarskich. Zakładano, że po wojnie w granicach Polski znajdują się takie porty, jak: Szczecin, Kołobrzeg, Ustka, Gdańsk, Elbląg i Królewiec, co z kolei stwarzało potrzebę posiadania w przyszłości większej niż przed wojną floty wojennej, handlowej i rybackiej. Wydział Marynarki Wojennej współpracował z Wydziałem Morskim Wojskowego Biura Przemysłu i Handlu (kryptonim „Hurtownia”) w Szefostwie Biur Wojskowych KG oraz z Wydziałem Morskim Departamentu Przemysłu i Handlu Delegatury Rządu RP na Kraj⁶. Stało się zresztą regułą, że zespoły specjalistów morskich działające w wielu różnych strukturach podziemnego państwa współdziałały ze sobą, wymieniając się niezbędnymi informacjami i materiałami.

Podobnie jak Armia Krajowa, tak i podporządkowany jej Wydział Marynarki Wojennej stanowił część składową Polskich Sił Zbrojnych. Szef KMW wiceadm. Jerzy Świrski wiązał z „Alfą” plany dotyczące zarówno powstania powszechnego, jak i objęcia Wybrzeża po zakończeniu działań wojennych. Także kmdr por. Gniewecki oprócz meldunków składanych Komendantowi Głównemu AK, w uzgodnieniu z władzami zwierzchnimi w kraju, przysyłał informacje o „Alfie” do szefa KMW w Londynie.

⁴ SPP, O. VI, 2.6, Wyciąg z meldunku organizacyjnego nr 170.

⁵ BUiAD IPN, MBP, 1558/73, Załącznik nr 1 do poz. 2 Dziennika Zarządzeń Komendanta „Alfy” nr 1, z 1 IV 1942 r.

⁶ B. Szweigiert, *Komórka „Alfa” (Dowództwo Marynarki Wojennej w ramach KG ZWZ-AK)*, „Biuletyn Informacyjny Wojskowego Instytutu Historycznego” 1961, nr 21–22, s. 65; J. Pertek, *Mala flota wielka duchem*, Poznań 1989, s. 477; M. Ney-Krwawicz, *Komenda Główna Armii Krajowej 1939–1945*, Warszawa 1990, s. 125.

Działalność „Alfy” przebiegała na dwóch polach: bieżącym i perspektywicznym. Pierwsze z nich to przygotowywanie powstania powszechnego, drugie zaś to realizacja koncepcji odbudowy floty i gospodarki morskiej po wojnie. Głównym zadaniem ciągle pozostawało objęcie organizacją jak największej liczby ludzi mających kwalifikacje morskie. Sprawdzano też możliwości pozyskiwanych osób oraz ich przydatność na wypadek powstania powszechnego⁷.

W skład kierownictwa „Alfy” wchodził m.in.: kmdr por. Konstanty Jacynicz „Żmudzin”, kmdr ppor. inż. Józef Woźnicki „Walek”, kmdr ppor. inż. Adolf Zelenay „Marek”, kmdr por. dypl. Rafał Czczott „Dzik”, kmdr inż. Mikołaj Berens „Wróblewski”, kmdr por. inż. Hilary Sipowicz „Lis”, kmdr ppor. Bronisław Chybowski „Jan”, kmdr por. inż. Aleksander Rylke „Piotr”, kmdr ppor. Józef Czechowicz „Morzak”, kpt. mar. Feliks Rostkowski „Dąbrowa”, por. mar. inż. Aleksander Potyrała „Tarnowski” i ppor. mar. Witold Bublewski „Wybicki”, „Rybicki”.

Plany powstańcze Komendy Głównej AK zakładały, że na teren Pomorza i Wybrzeża będą wykonane silne desanty morskie oddziałów Polskich Sił Zbrojnych z Zachodu, co oczywiście mogło nastąpić dopiero w końcowej fazie ofensywy aliantów już w głębi Niemiec. Desanty te miały być wsparte własną akcją powstańczą w kraju. Zmiana tej orientacji nastąpiła jesienią 1943 r., kiedy to bieg wydarzeń na froncie wschodnim i zbliżanie się Armii Czerwonej do granic Polski spowodowały potrzebę opracowania planu „Burza”⁸.

Rozwój organizacyjny „Alfy” (załącznik 1) kształtował się w miarę przygotowań do powstania powszechnego. W tym celu utworzono:

- zawiązek terenowy na Wybrzeżu o zadaniach technicznych i administracyjnych w celu przygotowania akcji opanowania portów i zakładów;
- zawiązek oddziałów morskich przeznaczonych do działań powstańczych, głównie w celu zapewnienia transportu wodnego oraz przepraw i łączności wodnej;
- zawiązki I i II batalionu morskiego oraz plutonu sanitarnego;
- zawiązki dywizjonu specjalistów morskich, dywizjonu artylerii nadbrzeżnej, morskiego dywizjonu żandarmerii, morskiego dywizjonu samochodowego, morskiego dywizjonu lotniczego, batalionu marynarki, kompanii łączności i kompanii administracyjnej;
- zawiązek przysposobienia do zawodów morskich techników nawigacyjnych dla członków harcerstwa z terenu nadmorskiego w celu stworzenia kadry własnych specjalistów na okres Odtwarzania Sił Zbrojnych (OSZ)⁹.

⁷ C. Ciesielski, W. Pater, J. Przybylski, *Polska Marynarka Wojenna 1918–1980. Zarys dziejów*, Warszawa 1992, s. 118.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 3, Londyn 1976, s. 309.

Zakres działań organizacyjnych był więc szeroki, prowadzony na najniższym szczeblu systemem trójkowym lub, wyjątkowo, piątkowym – w służbie sanitarnej.

Szczególną wagę Wydział Marynarki Wojennej przywiązywał do służby informacyjno-wywiadowczej. Fachowcy z „Alfy” czynnie wspomagali wywiad morski w Oddziale II KG AK, przyczyniając się do jego osiągnięć, uznawanych także przez aliantów, chociaż po wojnie często przez nich przemilczanych. Zasięgiem wywiadu morskiego były objęte porty morskie od Rygi do Hamburga. Opracowane informacje docierały przez radiowo do Londynu. Zajmowano się także przemysłem okrętowym na ziemiach, które po wojnie miały być przyznane Polsce. Z działalnością wywiadowczą łączyło się organizowanie akcji sabotażowo-dywersyjnych w portach i wytwórniach sprzętu okrętowego. Specjalistyczne kursy poświęcone tym zagadnieniom prowadzono dla członków „Alfy” w Warszawie, a na Wybrzeżu przygotowywano kadry, środki i sprzęt do dywersji na czas powstania powszechnego.

W „Alfie” została utworzona 1 czerwca 1942 r. Służba (Grupa) Techniczna. Stanowiła ona zorganizowane zespoły specjalistów: oficerów, podoficerów i osób cywilnych. Jej cele to:

- utrzymanie sprawności bojowej pod względem technicznym okrętów, statków, pomocniczych jednostek pływających, jednostek lądowych i lotniczych „Alfy”;
- kierownicza rola w zapewnieniu działań zakładów, obiektów, urządzeń technicznych w portach morskich, rzecznych, remontów, konserwacji, magazynowania (zwłaszcza na Wybrzeżu Gdańskim);
- zaopatrywanie w sprzęt i wszelkiego rodzaju materiał techniczny jednostek marynarki wojennej;
- prowadzenie planowej polityki kadrowej w administracji oraz szkolenie jej personelu;
- planowanie prac technicznych niezbędnych podczas uruchamiania przemysłu morskiego;
- prowadzenie studiów technicznych i administracyjnych¹⁰.

Na uwagę zasługuje również Służba Zdrowia „Alfy”, przygotowująca personel do obsady szpitali na Wybrzeżu łącznie z wyposażeniem na okres OSZ. Część tego personelu brała udział w różnych akcjach zbrojnych prowadzonych przez inne komórki AK, a gromadzone leki, materiały opatrunkowe i sprzęt medyczny trafiały często do oddziałów polowych w terenie.

Utworzona 19 marca 1943 r. Komenda Wybrzeża Morskiego pod kryptonimem „Polana” była ośrodkiem Marynarki Wojennej na wybrzeżu morskim. W okresie OSZ miała być jej podporządkowana również żegluga morska.

¹⁰ BUiAD IPN, MBP, 1558/73, Dziennik Zarządzeń Komendanta „Alfy” nr 2, z 16 VII 1942 r., Ramowa instrukcja organizacyjna służby technicznej.

Wykonanie spraw administracyjnych zapewnić miały służby portu w głównej bazie (Gdyni) oraz ich ekspozytury w pozostałych dużych portach (określanych jako porty I klasy). W okresie konspiracji miały powstać zawiązki służb i zawiązki portowe oraz oddziały bojowe pierwszego rzutu na terenie Wybrzeża, a drugiego rzutu na zapleczu. Zawiązki oddziałów liniowych na okres OSZ miał tworzyć komendant rezerw „Alfy”¹¹.

Od początku istnienia „Alfy” istniał Oddział Kobiet, nazywany też Oddziałem Kobięcym, Pomocniczą Służbą Kobiet czy Wojskową Służbą Kobiet. Jego komendantką była „Nina” („Wandycz”) – NN, pełniąca jednocześnie od 15 lipca 1942 r. funkcję sekretarza komendanta „Alfy”¹².

W dokumencie z sierpnia 1943 r. wymieniono pionierki Wydziału Marynarki Wojennej KG AK, oznaczywszy je kryptonimami. Jednostkami organizacyjnymi „Alfy” były: Komenda „Alfy” („Prom”), „Polana”, „Szczupak” i „Kocioł”¹³. W stadium organizacji znajdowały się komórki „Alfy” we Lwowie, Wilnie i Krakowie.

Jednym z podstawowych zadań było szkolenie¹⁴ członków. Wynikało to głównie z braku zarówno kadr do wypełniania zadań w czasie planowanego powstania zbrojnego, w okresie OSZ, jak i odbudowy infrastruktury morskiej po zakończeniu działań wojennych. W ramach tzw. działalności bieżącej zorganizowano kursy szkoleniowe o charakterze wojskowym (np. dla podchorążych, jednocześnie opracowywano podręczniki, regulaminy itp.), cywilnym (półlegalne na poziomie średnim i tajne na poziomie wyższym), a także łączności i propagandy (m.in. dotyczące wychowania morskiego).

Liczebność Wydziału Marynarki Wojennej podlegała częstym wahaniom. 1 listopada 1942 r. „Alfa” liczyła 56 osób, w tym: 3 oficerów sztabowych, 8 młodszych oficerów, 2 osoby cywilne na stanowiskach oficerskich, 2 chorążych, 17 podoficerów, 10 podoficerów młodszych, 6 starszych marynarzy i marynarzy, a także 8 kobiet¹⁵. W sierpniu 1943 r. stan osobowy „Alfy” zwiększył się do przeszło 130 osób¹⁶; 1 października 1943 r. – według „krótkiego sprawozdania organizacyjnego” kmdr por. Gnieweckiego – wynosił 47 oficerów, 140 szeregowych i 23 osoby bez stopnia wojskowego, czyli łącznie 210 osób. Wyszczególniono przy tym Komendę „Alfy” („Prom”) ze sztabem i zawiązkiem: 9 oficerów, 5

¹¹ *Ibidem*, Dziennik Zarządzeń Komendanta „Alfy” nr 6, z 1 VI 1943 r., Wytyczne działania dla komendanta „Polany” zatwierdzone przez komendanta „Alfy”, 7 IV 1943 r.

¹² *Ibidem*, Dziennik Zarządzeń Komendanta „Alfy” nr 3, z 1 IX 1942 r.

¹³ „Polana” – zawiązek wybrzeża morskiego, „Szczupak” – zawiązek rzeczno-osiadkowy, „Kocioł” – zawiązki jednostek liniowych. *Ibidem*, Wytyczne o przygotowaniu odtworzenia formacji jednostek organizacyjnych „Alfy”, z 24 VIII 1943 r.

¹⁴ Na temat szkolenia zob. J. Romanowicz, *Szkolenie w Wydziale Marynarki Wojennej „Alfa” Komendy Głównej Armii Krajowej*, „Słupskie Studia Historyczne” 2003, nr 10, s. 167–182.

¹⁵ BUiAD IPN, MPB, 1558/73, Sprawozdanie organizacyjne nr 2, z 5 XI 1942 r.

¹⁶ *Ibidem*, Pismo Komendanta „Alfy” do „20 – Kortuma” [szefa Oddziału I KG AK płk. Antoniego Sanojcy; „20” – kryptonim tegoż oddziału], z 16 VIII 1943 r.

szeregowych i 18 osób bez stopnia wojskowego, oraz w dalszej kolejności: Komendę Zawiązków Wybrzeża („Polana”) i zawiązki terenowe: 24 oficerów, 29 szeregowych i 7 osób cywilnych, zawiązek flotylii rzecznej („Szczupak”): 4 oficerów oraz 32 szeregowych, a także zawiązki formacji liniowych („Kocioł”): 6 oficerów i 72 szeregowych. Dochodzili do tego odkomenderowani: 4 oficerów (Oddział II KG AK) i 2 podoficerów¹⁷. Stan ten nieznacznie się powiększył we wrześniu 1944 r. Wówczas to kmdr por. Gniewecki podawał, że do „Alfy” należy 230 osób, w tym: 51 oficerów, 153 podoficerów i marynarzy, 8 pracowników cywilnych i 18 kobiet w Wojskowej Służbie Kobiet¹⁸.

W Powstaniu Warszawskim Wydział Marynarki Wojennej wystawił jednostki rezerw, występujące jako zgrupowanie marynarzy pod dowództwem kmdr. ppor. Władysława Maciocha ps. „Mizio”.

Działalność „Alfy” zakończyło rozwiązanie 19 stycznia 1945 r. Armii Krajowej. „Alfa”, stanowiąca element organizacji Polskiej Marynarki Wojennej, wraz z Szefostwem Biur Wojskowych i Delegaturą Rządu miała duże zasługi w przygotowaniu przyszłych kadr morskich w warunkach okupacyjnych. Zarówno władzom RP, jak i Polskiego Państwa Podziemnego zależało na szerokim dostępie do morza i stworzeniu rozwiniętej gospodarki morskiej, w tym silnej floty handlowej i marynarki wojennej.

Wydział Marynarki Wojennej KG AK, poza przypadkami indywidualnymi, nie ujawnił swoich struktur, co umożliwiło objęcie przez jego kadre wielu stanowisk na Wybrzeżu. W ten sposób doszło częściowo do realizacji założeń koncepcyjnych rządu RP i jego ekspozytur wojskowo-cywilnych w kraju¹⁹.

Organa bezpieczeństwa publicznego oraz Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego²⁰ prowadziły inwigilację niektórych oficerów „Alfy”, co niejednokrotnie kończyło się aresztowaniem i pobytem w więzieniu, jak np. w wypadku kmdr. inż. Hilarego Sipowicza, kpt. mar. inż. Adriana Migurskiego ps. „Prus” czy pracownika sieci wywiadu morskiego Czesława Zabrodzkiego ps. „Słoń”, „Czeremcha”. Nie było jednak masowych procesów politycznych kadry marynarskiej skupionej w Wydziale Marynarki Wojennej KG AK²¹. Na tym tle wyjątkiem była śmierć w kwietniu 1945 r. w Warszawie w niewyjaśnionych do dziś okolicznościach ppor. mar. cz.w. Henryka Żmudzkiego ps. „Hipek”²².

¹⁷ Po dodaniu liczb podanych w sprawozdaniu okazało się, że stan wynosił 212 osób, czyli więcej o 2 osoby bez stopnia wojskowego.

¹⁸ M. Ney-Krwawicz, *op. cit.*, s. 126.

¹⁹ *Kadry morskie Rzeczypospolitej*, t. 2, *Polska Marynarka Wojenna*, cz. 1, *Korpus oficerów 1918–1947*, red. J. K. Sawicki, Gdynia 1996, s. XXIII.

²⁰ Okręgowy Zarząd Informacji nr VIII stanowiła Marynarka Wojenna w Gdyni.

²¹ B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, *op. cit.*, s. 232.

²² T. Swat, „... Przed Bogiem i historią”: *księga ofiar komunistycznego reżimu w Polsce lat 1944–1956: Mazowsze*, Warszawa 2003, s. 257–258.

W zbiorach archiwalnych Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie znajduje się wiele cennych materiałów źródłowych dotyczących utworzenia i funkcjonowania w latach 1941–1945 Wydziału Marynarki Wojennej Komendy Głównej Armii Krajowej (krypt. „Alfa”, „Ostryga”). Do tej grupy dokumentów należy m.in. relacja kmdr. ppor. Bronisława Chybowskiego pt. „Wspomnienie z podziemnej walki marynarzy”, przechowywana w zespole Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie pod sygnaturą 1558/69.

Wartość poznawcza prezentowanego dokumentu zasadza się przede wszystkim na tym, że naświetla on różne, niedostatecznie dotychczas zbadane działania Wydziału Marynarki Wojennej KG AK, a ponadto uzupełnia i porządkuje wiedzę o udziale zgrupowania marynarzy w Powstaniu Warszawskim. Nie bez znaczenia jest także i to, że jego autorem jest oficer z dowództwa „Alfy”, a więc osoba bez wątplenia kompetentna.

Autor prezentowanej relacji, Bronisław Klemens Chybowski urodził się 4 listopada 1890 r. w Nadarzynie (woj. warszawskie). Był synem Władysława i Małgorzaty z domu Stempczyńskiej. W 1908 r. ukończył eksternistycznie gimnazjum Mariana Rychłowskiego. Wcześniej, bo już od 1907 r. działał w ruchu niepodległościowym; był członkiem Narodowego Związku Robotniczego (NZR)²³. W swoim mieszkaniu przechowywał broń i bibułę organizacji, tam również odbywały się zebrania. W związku ze starciem zbrojnym organizacji z żandarmerią w 1909 r. w Warszawie na Dworcu Wschodnim i na trasie od dworca do ul. Targowej nr 14, w którym to starciu zginęli członkowie NZR (m.in. Roliński „Sokół”), Chybowski został 31 października aresztowany; władze rosyjskie oskarżyły go o przynależność do grupy bojowej „Niezwyčajna”. Na mocy rozporządzenia generał-gubernatora warszawskiego z 31 marca 1910 r. na czas trwania na tym terytorium stanu wojennego zabroniono mu pobytu w Warszawie i guberniach: warszawskiej, lubelskiej, piotrkowskiej i siedleckiej. W maju 1910 r. został deportowany do Kalisza, gdzie stale pozostawał pod ścisłym nadzorem policji. Na początku 1911 r. udało mu się przedostać do Krakowa, wstąpił do Towarzystwa „Strzelec”.

Wybuch I wojny światowej zastał go w Warszawie. 5 sierpnia 1915 r. wstąpił do batalionu warszawskiego POW pod dowództwem por. Tadeusza Żulińskiego; w składzie kompanii por. Aleksandra Tomaszewskiego ps. „Wysocki” wcielony do VI batalionu I Brygady Legionów Polskich. Następnie służył w III batalionie 5 pp leg. Odszedł z frontu wołyńskiego jako „superarbitrowany”; zwolniony

²³ Narodowy Związek Robotniczy powstał w czerwcu 1905 r. z kół robotniczych Towarzystwa Oświaty Narodowej i Związku im. Jana Kilińskiego. Znajdował się pod wpływem Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego. W 1908 r. przeszedł do opozycji wobec procarskiej polityki endeckiej. W 1917 r. zerwał formalny związek z tzw. stronnictwami niepodległościowymi. W maju 1920 r. wraz z Narodowym Stronnictwem Robotników z byłego zaboru pruskiego utworzył Narodową Partię Robotniczą.

z wojska w 1916 r. podjął pracę w Radzie Głównej Opiekuńczej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przeszedł do służby w Komisariacie Generalnym Ziemi Wschodnich Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego.

Studiował nauki prawne i społeczne w Krakowie. W 1918 r. ukończył Szkołę Nauk Społecznych i Handlowych w Warszawie; specjalizował się w zagadnieniach gospodarczych. W ruchu niepodległościowym używał pseudonimów: „Mazur”, „Jan”, „Zdanowicz”. Od 1920 r. służył w Wojsku Polskim (porucznik od 26 lutego 1920 r.); w latach 1921–1922 w Intendenturze Morskiej, od stycznia 1923 r. w służbie gospodarczej KMW, m.in. kierownik Referatu Ogólnego (19 marca 1937 r. awansowany na kapitana adm. int.); w latach 1937–1938 nieetatowy wykładowca na Wydziale Administracyjnym Szkoły Podchorążych Marynarki Wojennej; w 1939 r. został kierownikiem Wydziału Należności Pieniężnych KMW.

Po wybuchu wojny, 5 września 1939 r. ewakuowany z Kierownictwem Marynarki Wojennej do Pińska, następnie na Wołyń; uniknął niewoli sowieckiej. Od grudnia 1939 r. w konspiracji; oficer do zleceń przy inspektorze „Antonim” Okręgu Warszawa ZWZ. 15 października 1941 r. przeniesiony do konspiracyjnej organizacji Marynarki Wojennej „Alfa”; kolejno: zastępca komendanta rezerw (15 października 1941–9 lipca 1942 r.), p.o. oficer personalny i mobilizacyjny (10 lipca–17 sierpnia 1942 r.), p.o. komendant rezerw (10 lipca–31 sierpnia 1942 r.), oficer organizacyjny Sztabu i komendant rezerw (od 1 września 1942 r.) z zakresem obowiązków poszerzonym o sprawy personalne i mobilizacyjne, a także o sprawy Marynarki Handlowej.

Kapitan marynarki Bronisław Chybowski ps. „Jan” odpowiadał w „Alfie” za sprawy szkoleniowe; opracował m.in. plan szkolenia służby bezpieczeństwa oraz instrukcję „Prawidła strzelania” (współautor kpt. mar. Sergiusz Szawernowski ps. „Ignacy”), prawował też osobisty nadzór nad kursami podchorążówki „Alfy” (od 11 listopada 1943 r. komandor podporucznik). Brał udział w Powstaniu Warszawskim.

Po wojnie aż do emerytury (1 stycznia 1968 r.) w ruchu spółdzielczym; współzałożyciel i członek władz Spółdzielczej Wytwórni Szkieł Specjalnych „Pyroflex” w Warszawie²⁴. Zmarł 24 listopada 1968 r. w Warszawie; pochowany na cmentarzu Powązkowskim (kwatery 222, rząd III, grób 11).

Odnaczony m.in. Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Niepodległości, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości²⁵.

²⁴ Obecna nazwa: Spółdzielnia Pracy Usług Szklarskich „Pyroflex”.

²⁵ Biogram opracowano na podstawie: Centralne Archiwum Wojskowe, MN 494 27.06.1938 Chybowski Bronisław; BUiAD IPN, MBP, Komenda Główna Armii Krajowej, 1558/73; Roczniki oficerskie 1924, 1932; B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, *op. cit.*, s. 238–239; *Kadry*

Prezentowana poniżej relacja została napisana odręcznie w grudniu 1947 r. w Wałbrzychu i podpisana pseudonimem Bronisława Chybowskiego „Jan”. Całość tekstu liczy 8 kartek zapisanych dwustronnie. Nie wszystkie pseudonimy udało się rozszyfrować. Te, które rozszyfrowano opatrzone w nawiasach kwadratowych imionami i nazwiskami. Tekst publikujemy bez skrótów, z zachowaniem stylu i pisowni oryginału (poprawiono jedynie interpunkcję i pisownię skrótów stopni wojskowych).

Jerzy Romanowicz

* * *

Wspomnienie z podziemnej walki marynarzy

Sięgając wspomnieniami do działań wojennych w 1939 r. i do walki podziemnej z okupantem stwierdzić wypada, że postawa marynarzy zawsze była wzorowa.

W walkach zbrojnych z hitlerowskim najeźdźcą w 1939 r. najdłużej wytrzymała obrona Wybrzeża Morskiego. Hel padł ostatni²⁶ kapitulując wtedy, gdy dalsza obrona stała się bezcelowa.

W walkach 1939 r. najdłużej krwawiła i stosunkowo najliczniejsze straty poniosła Marynarka Wojenna, świadcząc tym o żołnierskiej niezłomności marynarzy.

Katastrofa 1939 r. nie łamie ducha marynarzy. Marynarze są niezłomni. Bezpośrednio po kapitulacji Helu marynarze rozpoczynają walkę podziemną o wyzwolenie i demokrację. Tworzą się zawiązki podziemnego oporu marynarzy. Schodzi do podziemia Związek Marynarzy Rezerwy. W szeregach konspiracji znajdują się Przystosobienie Morskie i Harcerstwo Morskie. Marynarze mobilizują się spontanicznie. Ta ich nieugiętość i niezłomność tworzy coraz silniejszy nurt marynarskiej akcji podziemnej.

Wreszcie w 1941 r. kmdr por. „Witold” (Antoni Gniewecki) tworzy Komendę Marynarki Wojennej, która staje się ośrodkiem dyspozycyjnym dla marynarskiej akcji podziemnej. Dzięki osobistym zaletom twórcy, jego energii, rozwadze i wnikliwości Komenda Marynarki jednoczy i skupia cały marynarski ruch oporu.

Uznając potrzebę współdziałania z akcją podziemną wojska Komenda Marynarki podporządkowuje się Komendantowi PZP²⁷ (AK) i wchodzi do Sztabu Głównego jako autonomiczny Wydział Marynarki Wojennej powołany do kierowania marynarską akcją podziemną i sprawami Marynarki Wojennej

morskie..., t.2, cz. 1, s. 553; t. 5, Gdynia 2011, s. 189, 190, 193, 194, 197, 207.

²⁶ Niemcy zajęli Hel 2 X; autor nie uwzględnia ostatniej bitwy Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” pod Kockiem (2–5 X 1939 r.), w której składzie walczył batalion marynarski.

²⁷ PZP – jeden z kryptonimów Armii Krajowej.

w Kraju. Na zewnątrz Wydział Marynarki Sztabu Głównego AK zachował nadal swój charakter Komendy Marynarki i swoją strukturę organizacyjną.

Tym aktem Komenda Marynarki Wojennej dokumentowała ważność i odrębność zadań morskich i swoją niezawisłą rolę w tych sprawach oraz potrzebę zharmonizowania akcji podziemnej wojska i marynarki wojennej. Ta unia nadto podkreślała słusznie fakt, że na siły zbrojne w kraju składają się: wojsko i marynarka wojenna.

Rola marynarskiej akcji podziemnej polegała na przygotowaniu odtworzenia marynarki wojennej oraz na przygotowaniu się do przejścia i uruchomienia portów i jednostek pływających w wyniku prowadzonej walki o wyzwolenie Kraju.

Zadania Marynarki Wojennej w konspiracji obejmowały następujący zakres działania:

- 1) przeprowadzenie mobilizacji rezerw,
- 2) zorganizowanie tych rezerw,
- 3) przygotowanie organizacji marynarki wojennej i żeglugi morskiej,
- 4) zbieranie informacji i prowadzenie dywersji,
- 5) szkolenie rezerw,
- 6) prowadzenie propagandy,
- 7) organizowanie łączności zewnętrznej i wewnętrznej,
- 8) przygotowanie się do walki zbrojnej, która była ostatecznym celem ruchu oporu.

Były to zadania niełatwe do wykonania, biorąc pod uwagę katastrofalne straty w stanie rezerw marynarskich w czasie działań 1939 r. oraz utrudniony w najwyższym stopniu przez okupanta dostęp do wybrzeża morskiego.

Zadania te jednak zostały wykonane sprawnie. Osiągnięcia zaś wskazują na znaczenie marynarskiej akcji podziemnej. Znaczenie to dobitnie stwierdza i podkreśla nadesłane do kraju specjalne podziękowanie Kierownictwa polskiej Marynarki Wojennej w Londynie za tak ważne osiągnięcia.

Osiągnięcia podziemnej akcji marynarskiej można streścić następująco:

- 1) zmobilizowano dostępne dla akcji rezerwy żołnierzy marynarki wojennej i przysposobienia morskiego zwracając dokładną uwagę na dobór ludzi, tak selekcję i ścisłą filtrację zapobiegawczą,
- 2) zorganizowano Komendę Rezerw oraz podległe jej – jednostki taktyczne, Kadre i Pomocniczą Służbę Kobiet,
- 3) zorganizowano Bazę Morską na Wybrzeżu Morskim, która pozostawała w stałej łączności z Komendą Marynarki,
- 4) przygotowano plan odtworzenia Marynarki Wojennej, tzw. plan OSZ (Odtworzenie Sił Zbrojnych),
- 5) przygotowano sztaby i służby w ramach planu OSZ,
- 6) przygotowano organizację portów, stoczni i zakładów użyteczności morskiej oraz potrzebne kadry osobowe,

7) opracowano oraz uzgodniono z Delegaturą Rządu dezyderaty Marynarki Wojennej do organizacji żeglugi morskiej oraz co do jej świadczeń na rzecz Marynarki Wojennej,

8) opracowano i wydano kod sygnałowy, regulaminy, przepisy i wytyczne oraz podręczniki – regulujące całokształt zagadnień i potrzeb służby oraz szkolenia,

9) zorganizowano i prowadzono wywiad morski i wywiad przemysłu morskiego oraz dywersję na tych odcinkach,

10) prowadzono szkolenie bojowe i w walkach powstańczych w pomieszczeniach zamkniętych oraz w terenie, prowadzono kursy szkolenia młodszych dowódców, kursy specjalistów morskich, kurs taktyczny lekarzy, przeszkolono wyższych dowódców, prowadzono studium techniczne,

11) zorganizowano i utrzymywano łączność kurierską z Bazą Morską na Wybrzeżu, zorganizowano sieć łączności wewnętrznej, obsadzono marynarzami radiostację Komendy Głównej w utrzymywaniu łączności zewnętrznej,

12) zorganizowano i prowadzono dział morski w prasie podziemnej, który stale był wypełniany artykułami na aktualne tematy wojny morskiej, desantów i sprzętu morskiego,

13) opracowywano Komunikaty Sztabowe z zakresu działań morskich i desantowych na użytek Komendy Głównej,

14) przygotowano plan mobilizacji powstańczej, przepracowano zadania powstańcze i wyznaczono role bojowe w akcji powstańczej,

15) wzięto udział w Powstaniu Warszawskim: Komenda Marynarki – w ramach Sztabu Głównego, jednostki rezerw – jako zgrupowanie marynarzy w porcie czerniakowskim.

Na przestrzeni całego okresu walki podziemnej wśród szeregow marynarskich nie było ani jednego wypadku załamania się i zdrady. W walce tej marynarze wykazywali pełną wytrzymałość i odporność. Więzienia, męczeni i traceni zawsze zachowywali się mężnie. Więzienia, tortury i egzekucje nie potrafiły załamać ich i wydrzeć z nich tajemnic.

W Powstaniu Warszawskim postawa marynarzy była wzorowa. W dniu 27 lipca 1944 r. w związku z ówczesną sytuacją jako Komendant Rezerw zarządziłem pogotowie rezerw, pełną gotowość dowódców i łączności, codzienne odprawy z dowódcami i sam codziennie składałem raport sytuacyjny Komendantowi Marynarki.

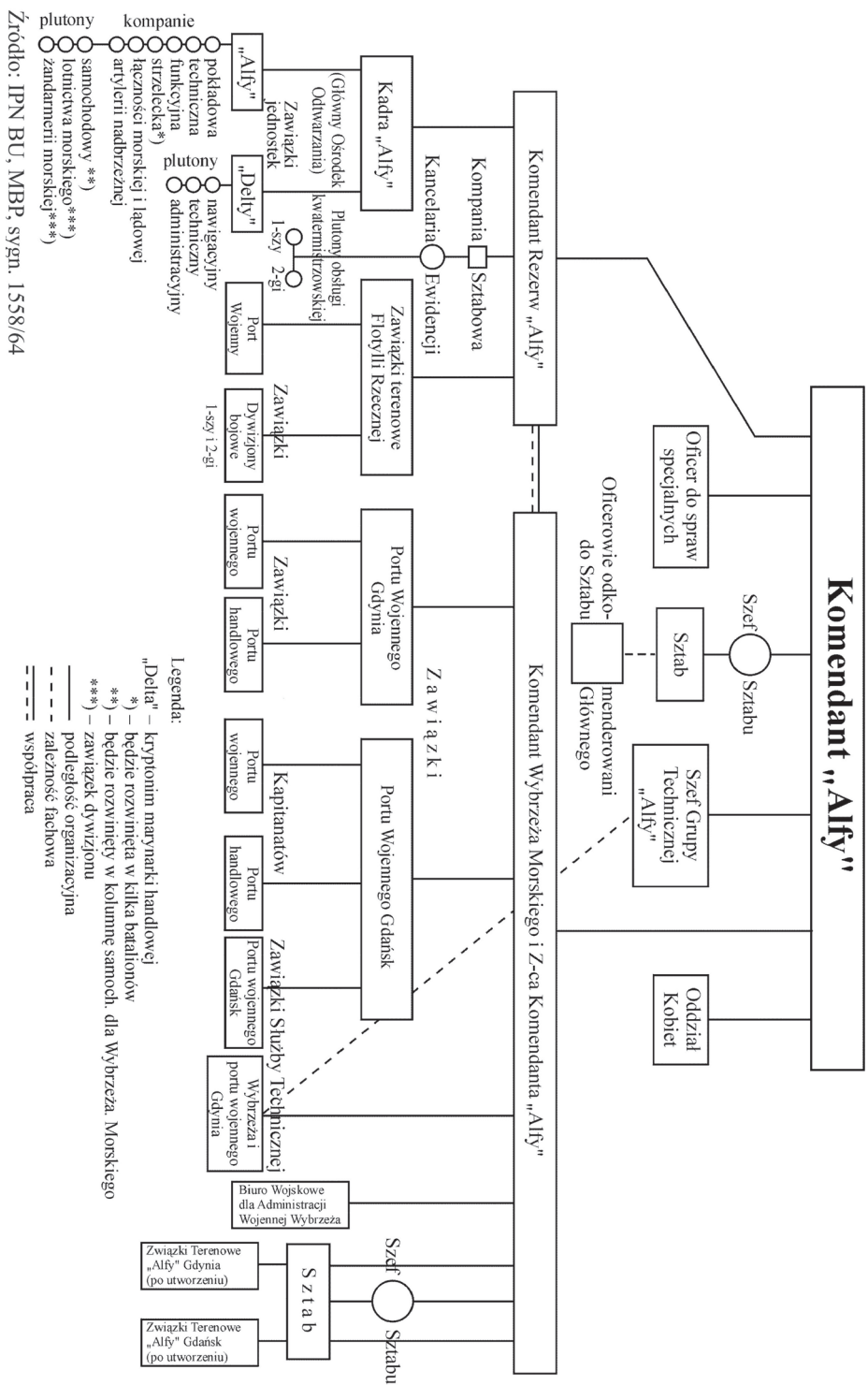
W dniu 29 lipca na kontakcie z komendantem Okręgu Warszawskiego, gen. „Monterem” Antonim [Chruścieniem], w siedzibie Okręgu przy ul. Filtrowej 68 uzgodniłem zadania jednostek Marynarki w zbliżającej się walce powstańczej.

Jednostki Marynarki miały wziąć udział w powstaniu zgodnie z planem jako zgrupowanie marynarzy, któremu zostały wyznaczone następujące zadania:

1) wsparcie oddziałów wojska przy opanowaniu portu czerniakowskiego,

Struktura organizacyjna „Alfy” w okresie konspiracji

Załącznik 1

Legenda:
 „Delta” – kryptonim marynarki handlowej
 * – będzie rozwinięta w kilka batalionów
 ** – będzie rozwinięty w kolumnie samoch. dla Wybrzeża Morskiego
 *** – zawiazek dywizjonu
 **** – podległość organizacyjna
 ----- zależność fachowa
 ----- wspólna

plutony samochodowy (**)
 lotnictwa morskiego (***)
 zandametrii morskiej (***)
 kompanie funkcyjna (szrzelcka*)
 łączności morskiej i lądowej
 artyleri nadbrzeżnej

Zródło: IPN BU, MBP, sygn. 1558/64

- 2) opanowanie jednostek pływających,
- 3) uruchomienie flotyli rzecznej, przeprowadzenie działań rzecznych, uruchomienie transportów rzecznych wojska i sprzętu.

W dniu 31 lipca o godz. 19.55 otrzymałem z Komendy Okręgu Warszawskiego alarm z wyznaczeniem godziny „W” (wybuchu powstania) na dzień 1 sierpnia godz. 17. Z uwagi na zapadłą już godzinę policyjną (godz. 20) alarm mógł być rozesłany do poszczególnych dowódców dopiero z chwilą otwarcia bram domów. Toteż w dniu 1 sierpnia punktualnie o godz. 5 została uruchomiona łączność.

Rozkaz alarmu musiał być doręczony szybko pomimo trudności technicznych, komunikacyjnych. Łącznicy musieli pokonywać wielkie przestrzenie pieszo, gdyż tramwaje kursowały w bardzo długich odstępach czasu i nieregularnie, a na Pragę w ogóle nie kursowały, ponieważ mosty były zatłoczone przeciągającą Goeringowską dywizją pancerną. Pomimo tych trudności technicznych oraz pomimo to, że łącznicy musieli dotrzeć do wszystkich dzielnic miasta, jak Praga, Grochów, Czerniaków, Mokotów, Ochota, Wola, Powązki, Żolibórz, Bielany, Śródmieście oraz do okolic podmiejskich – łączność stanęła na wysokości zadania. Alarm dotarł wszędzie. Mobilizacja powstańcza została wykonana sprawnie. Wykonanie sprawdziłem i zdałem raport sytuacyjny Komendantowi Marynarki.

Dowódcą zgrupowania marynarzy został wyznaczony kmdr ppor. „Mizio” [Władysław Macioch], zastępcą – kpt. „Ignacy” [Sergiusz Szawernowski], a ponadto zgrupowanie miało następujących jeszcze oficerów: kapitanowie – „Wtorkowski” [Czesław Kazubek] i „Żagiew”, por. – „Technik” [Michał Laudański], podporucznicy – „Hipek” [Henryk Żmudzki], „Bończa” [Zygmunt Tomaszewski], „Giza” [Lewicki ?], „Konstruktor”, „Szkot” [Zdzisław Ćwiek], „Abisyczyk”, „Redo” [Zygmunt Pankiewicz], chorąży „Leliwa” [Daszkowski], podchorążowie – „Chwat” [Szablicki] i „Wiesław”. Ogółem więc zgrupowanie posiadało 15 oficerów. W trakcie walki dowodzenie zgrupowania przejął kpt. „Ignacy”.

Stanowisko wyczekiwania zostało wyznaczone w budynku Zarządu Dróg Wodnych przy ulicy Solec 2 i stąd poszło uderzenie na porty wojskowy i cywilny, które zostały opanowane gładko. Jednostki pływające wyszły jednak z portu na godzinę przed godziną „W”, wskutek czego ww. (drugie i trzecie) zadania nie mogły być wykonane nie z winy marynarzy.

W porcie czerniakowskim zgrupowanie prowadziło ciężkie walki w ciągu wielu tygodni, odpierając dzielnie wszystkie ataki przeważających sił nieprzyjaciela. W ciągłej walce, źle uzbrojeni potrafili marynarze utrzymać się na stanowisku od pierwszego dnia powstania aż do chwili upadku dzielnicy. W beznadziejnej sytuacji marynarze odznaczyli się twardą żołnierską postawą i wytrzymałością i odwagą. W walce tej wykruszyły się szeregi zgrupowania marynarzy oraz poległ bohatersko jego dowódca, kpt. „Ignacy”²⁸.

²⁸ Kpt. mar. Sergiusz Szawernowski „Ignacy” zginął 14 IX 1944 r. od pocisku artyleryjskiego w wypalonych murach tzw. bursy przy ul. Czerniakowskiej 169.

Jak chlubną była postawa i czyny marynarzy w walce z najazdem hitlerowskim w 1939 r., tak samo chlubnie spełnił swoje zadanie marynarski ruch oporu. W długotrwałej walce podziemnej, w Powstaniu Warszawskim marynarze wytrwale i mężnie stawiali czoło wrogowi, krwawiąc mocno i ponosząc dotkliwe straty w swych szeregach.

„Jan”
Wałbrzych, grudzień 1947 r.